

Trnje - metoda i njezina slika

VLADIMIR MATTIONI

Problem obnove

Od početka tridesetih godina do danas prostor Trnja bio je predmet neprekidnih urbanističkih propitivanja i kušnji za svaku generaciju urbanista, te ogledno polje u kojemu su se reflektirale sve promjene u teorijama modernoga urbanizma, od CIAM-a do soc-ideologizmima deformiranog pragmatizma. Trnje je stoljećima bilo selo na rijeci, između dva svjetska rata postaje periferijom grada, a danas je to njegov središnji prostor, ex-periferija u kojoj su još očitvi svi tragovi građenja od početaka nastanjivanja do sada. Urbana povijest Trnja ne čita se samo iz povijesnih karata i urbanističkih planova, nego je živo prisutna na samome tlu gdje još uvijek stoje, jedna kraj druge, kuće iz različitih vremena i različitih koncepcija. Njihove kontradiktorne odnose ne uvjetuju samo vremenske distance nego i jasno iskazani intencijski stavovi, ideologije, politike, teorije, oblikovni trendovi itd.

Tvrdnja da je to središnji prostor može se prihvatiti samo uvjetno, jer je to gradsko "središte" više geometrijsko nego zbiljsko, više intencijsko i potentno nego izgrađeno. Posrijedi su prije predodžbe struke utemeljene na snažnom izvornom konceptu što se forsirano održavao više od pola stoljeća, unatoč njegovoj očitoj neplodnosti. Uporna nastojanja podupirana su mehanizmima samoobmane, sve u nadi da će se dogoditi "nešto" što će pokrenuti "plemenite" namjere utemeljitelja. Tek je naknadno primijećeno da je ono što se moglo dogoditi na trnjanskom prostoru "prešlo" preko Save, a da je planirano središte "preskočeno" i "nedovršeno". Kontinuitet širenja grada prema jugu prekinut je, a razlog tome se ne priznaje i krivac se traži u željeznici, prometu i sl.

Danas se doima pomalo bizarnom intencija "obnove" nečega što zapravo nikad kao povijesna gradska cjelina nije niti izgrađeno. Možda je posrijedi neka vrsta hipnotičke zaokupljenosti novim gradskim središtem - jedinstvena i među svim onim gradovima koji su dijelili zajedničku sudbinu socijalističkog planiranja.

Problem mjerila

Na svojih 600 ha i s oko 50.000 stanovnika, Trnje danas nije samo četvrt među gradskim četvrtima, ili skupina kazeta za urbanističke projekte. Njegovo se mjerilo dade usporediti s gradovima srednje veličine, te je iluzorno očekivati da se primjenom metoda i instrumentarija za detaljne urbanističke planove može postići ikakav suvisli rezultat. Takva je optika zapravo kronično izazivala nesporazume između onih koji su tamo živjeli i onih koji su tu nešto željeli graditi u "interesu grada". Jednostavno se interes stanovnika Trnja sustavno zanemarivao, sve do potkraj sedamdesetih kada je promjena u stručnim stajalištima iznijela na vidjelo pravo stanje stvari. To je omogućilo da se i aktualni Generalni plan drugačije postavi prema tom prostoru, što se očitivalo u konačnom dokidanju statusa Trnja kao rezervata za središte metropolskog grada i pokušaju da se u Trnju gradi i s obzirom na lokalnu situaciju, a ne samo kroz predodžbu metropolske slike, spuštenu kroz projekt na "tlo bez povijesti". Kako se s tlom i poviješću ne može tek tako manipulirati pukim ekstrapolacijama, očito je na primjeru Trnja da se ono zanemareno uvijek vraća konfliktnim situacijama, u čiju je bit sukobom i smješteno.

Problem pristupa

Da je prostor Trnja povijesni prostor koji se mora uvažavati pri svakom razmatranju, nije trendovska poštapalica, nego činjenica na koju upućuje kako nastanjivanje tako i urbanistička praksa, koja tu također ima dio svoje povijesti. Za pripremu bilo kakve regulacije Trnja od posebnog je interesa kako se ono ogledalo u povijesti struke. Osvjetljavanjem stručnih metodologija i planova začinjse se i sam metodološki pristup budućoj regulaciji. Za dalja istraživanja treba formirati metodološki pristup koji će omogućiti da se prostorna sukobljavanja pokažu u svim slijevima, da se artikulira sve ono što je taj prostor danas, te da se valoriziraju i uspostave jasni odnosi pojedinih sekvencija. Smisao ovako koncipiranog pristupa, koji se odvija u uvjetima kondenziranog procesa, u kojemu se mnoge operacije prepustaju iskustvenim procjenama, ogleda se ne samo u prijedlozima nego i u mogućnosti da se prije donošenja

konačnih odluka izvrši kritička provjera rezultata. Na taj se način povjerenje ne poklanja samo standardiziranim metodama i instrumentariju planerskih tehnika nego se putem kvalitativnih istraživanja i pogodne metodologije omogućuje uvid i u one situacijske odnose koji bi u standardnim procedurama ostali netaknuti. Planerskom se postupku tako omogućuje da postane svjestan svojih dosega te da, uvažavajući i ono što ostaje "izvan", uspostavi produktivan dijalog s drugim područjima djelovanja. Nepovoljnu situaciju u Trnju moguće je prevladati izoštravanjem svih relevantnih problema do one točke kada oni govore iz samih sebe, kada sami sebe zastupaju, a ne po volji nekoga drugoga u čije su namjere već uračunati željeni rezultati. Postalo je jasno da se taj prostor ne da "urediti" projektiranjem te da je regulacija u ovome času jedino sredstvo kojim se može krenuti u morfološka pitanja, a da se pritom ne podlegne predodžbama budućnosti.

Regulacija je uspostava reda, "uređenje", a to nikako nije isto što i slika-projekt; to je uspostava koncepta za proces, direktorij koji vodi kroz različito definirane razine problema, koji povezuje sve točke međusobno, ali im i dodjeljuje mjesta u pripadnim područjima preko kojih je očitovanje koncepta moguće.

Promjena fokusa

Uvidom u dosadašnje studije, planove i projekte može se pokazati kako je Trnje uvijek bilo predmetom optičkog promatranja, puka vizualizacija nastojanja što su ovaj prostor uzimala za podlogu projektima čiji su izvori bili na drugim mjestima, a ovdje su samo trebali biti primijenjeni. Takva je optika postala sudbinom ovoga prostora i mjerom njegove uspješnosti. To je išlo do takvih krajnosti da je "pogled" s vremenom postao glavnom temom Trnja, supstitut za sve ono što Trnje nije, a željelo je da bude.

Pogled je postao mjerodavnim čak i u funkcionalnom povezivanju Donjega grada s Trnjem, "prevladavanju barijera" istok-zapad, te povezivanju središta grada s rijekom. Ova "barokizirana" tema, koja je u prvoj regulaciji iz tridesetih tek naslućena, formulirana je definitivno tek naknadno, u projektima iz pedesetih, a zadržala se sve do danas. Na njoj se temelje sve predimenzionirane zamisli koje Donji grad smatraju nečim definitivnim, spomeničkim, a Trnje ništavnim i vrijednim tek koliko i prazno tlo za velike projekte budućnosti. Spoj staroga i novoga viđen je kroz isključivosti, apsolutno očuvanje staroga na sjeveru i apsolutno građenje novoga na jugu. Ideja spoja svedena je na prometne pravce sjever-jug.

Automatski su sve prometnice istok-zapad postale barijerama, i prije no što su izgrađene, a postojeće veze sjever-jug izbrisane su kao nepodesne. Klasična shema regulacijskoga plana iz tridesetih zamijenjena je baroknim orkestriranjem u svim proizvoljnim varijantama.

Nova regulacija Trnja mora se suočiti s tragovima svih prisutnih koncepcija, s njihovim lokalitetima, i znati ih pokazati kako stoje jedni prema drugima i sami prema svojim obilježjima.

Slojevitost

Slojevitost trnjanskoga prostora moguće je prikazati "u planovima" koji pokazuju različite razine javnog prostora - od opće gradske, gdje se oblikuje urbana matrica kao trajni plan grada, preko područne, gdje su prostori važni za četvrt, do lokalnoga, gdje se oblikuju interesi susjedstva. Takav se pristup daje "ilustrirati" s obzirom na stvarne situacije, a superpozicijom se mogu pokazati međuodnosi "layera" i njihova povezanost.

Ono što je od značenja za grad sadržano je u "općem planu", ono što je od značenja za četvrt u "srednjem", a ono lokalno u "krupnom planu". Terminologija kadriranja upućuje na postupnost u metodi, a ne na hijerarhičnost funkcija. U "feed back" komunikaciji svaki sloj postaje korektiv onome drugome.

Ono što "finalna" slika te metode pruža jest ocrtavanje javnoga gradskoga prostora i lokalizacija internoga, u kojemu svaki objekt zauzima odgovarajuću poziciju s obzirom na stupanj njegove javne funkcije. Daljim postupkom figuracije iz ove se sheme, pretvaranjem kontura u likove urbanih formi, stiže do artikuliranja tematskih prostora, gdje koridori postaju ulice, avenije, aleje, parkovi, trgovi itd.

Jasno je da se iz svake sheme može uobličiti određena urbana forma, ali ovdje je bitno metodološko pitanje, na čemu se ta shema gradi. Ako ona ne ishodi u svakome svome sloju iz stvarne situacije, iz vjerodostojnosti zbivanja, iluzorno je nadati se uspjehu njene primjene.

Prostorni idiomi

Pojava onog što je utemeljeno nacrtom jest figuracija u jeziku, te se tako i prostori javnoga ili internoga pojavljuju kao urbane forme u jezičkim idiomima. Oblici se po svojim tipološkim karakteristikama artikuliraju u odnosu na zatečenu situaciju, njene osobitosti i potencijale.

“Događanje” tako postaje predodžbom, slikom za razinu komunikacije. Na taj način prostor priskrbljuje vlastitost, njegova jasnoća i preglednost ovise o vještini konstruiranja predodžbi, oblika (ikona) u kojima je događaj sačuvan, ali kojima ne može biti supstituiran.

Obrat

Druga je važna metodološka pretpostavka provjera svih onih stajališta koja su s vremenom postala nesporna. Gotovo da se o tome više ništa i nije pitalo, te se u skladu s takvom petrifikacijom događalo da su i rješenja bivala nalik jedno na drugo.

Glavni je zahtjev urbanistima koji se sustavno bave Trnjem već šest desetljeća povezivanje Donjega grada s prostorom “preko pruge”, pri čemu je pruga postala središtem negativnih konotacija i glavnim krivcem za neuspjeh nakana.

Izgradnjom još dvaju paralelnih prometnih pravaca, između pruge i rijeke, ta je hipoteka prenesena i na njih. Rješenje se vidjelo u njihovu poništenju: ako ih je nemoguće ukloniti, onda ih treba barem minimalizirati inženjerskim sredstvima - tako će se uspostaviti neometani prometni pravci sjever-jug i Trnje će postati središtem grada! Takav, već stereotipni pristup efikasnom učinku pokazuje samo kolika je moć apstrakcije nad trnjanskim tlom, kada koncept “rješenja” ne samo da “ne vidi” ono što je Trnje nekoć bilo nego ni ono što se u međuvremenu izgradilo. Prvi regulacijski plan nije želio vidjeti Staro Trnje i periferiju, a svaki sljedeći plan nije želio vidjeti ni ono što je po njegovu prethodniku izgrađeno. Planovi su se redali kao antagonizmi planova, a stvarni je gubitnik bio zapravo prostor Trnja.

Obratom stajališta prvi put se može uvažiti sve što je tu od planova nastalo kao i ono što je u planiranju zaobideno. Uvažiti ne znači jednako vrednovati, niti znači kapitulantski sve prihvatiti. Uvažiti ovdje znači: razmotriti što se s postojećim može učiniti da ono dosegne punu urbanu afirmaciju, da se raskrije njegova bit, te da se na njegovim potencijalima gradi.

Čudno je govoriti o prometnicama kao barijerama kada je bit prometa komunikacija, spoj, interakcija, koja se smatra poželjnom u gradu, i čak se koristi donjogradska slika kao uzorak. Zar je tako teško u istom lancu analogija primijetiti da uz željeznicu kao “crnu točku” spoja stoji visokokvalitetna gradska fronta Branimirove i Mihanovićeve i da je tik uz tračnice palača kakva je “Es-

planade” ili park kakav je Botanički vrt? Nikakvim umnažanjem pothodnika Miramarske neće se postići veći integracijski stupanj dviju strana, ako ona južna ne dobije jednaku funkciju i izgled kao i sjeverna.

Integracija sjevernoga i južnoga prostora počinje na potezu željeznice i na pročeljima Branimirove i Mihanovićeve. To što nedostaje pogledu sa sjevera na jug, ne nedostaje pogledu od juga prema sjeveru. Onima koji stižu s Trnja, Donji grad se ne čini “nepovezanim”. Ako doista želimo povezati ova dva prostora, onda to moramo učiniti na mjestu gdje se s integracijom gradskih cjelina stalo - na potezu pruge, na kojemu figuriraju i Branimirova, i Mihanovićeve, i kolosijeci, a posebno Koturaška, njezino produženje na istok i formiranje sjevernoga pročelja Trnja kao južne regulacije poteza. Sjeverna regulacijska linija trnjanskog prostora tako više nije crta koju iscrtavaju kolosijeci i zahtjevi željeznice, već rubovi Branimirove i Mihanovićeve. Tek u ovakvoj korelaciji moguće je započeti pitanje svrhovitosti postojeće željeznice i pitanja njene transformacije, ali ovaj put iz perspektive onoga što nazivamo javnim gradskim prostorom, a ne samo jednim od infrastrukturnih sustava.

Ako se u hijerarhiji ciljeva povezivanje sjevernoga i južnoga prostora uzima ozbiljno, onda mjeru ovome potezu ne daje isključivo željeznica. Ona postaje jednim od korisnika gradskoga prostora, a tema poteza prikazuje se kao “grad uz željeznicu”. Da je to moguće bez pretjerane patetike, dokazuje ono što imamo na sjevernoj strani poteza.

Slijedeći na isti način prethodni primjer, mogu se “iskupiti” i druga dva “krivca” - Avenija grada Vukovara i Slavonska avenija. To bi se moglo dogoditi jedino promjenom odnosa spram njih, odnosa koji ih neće eliminirati zatrpavanjima pod zemlju, kao skrivanje pogreški, nego transformiranjem u ono što oni po svome gradskome položaju i s obzirom na grad moraju biti - prave gradske avenije, a ne samo nazivi.

Tako se slika metode povezivanja grada s Trnjem može ilustrirati slijedom paralelnih planova, onih istih koje vidimo od Kaptola i Gradeca pa sve do Glavnoga kolodvora. Neshvatljivo je zašto bi od kolodvora do Save ti planovi morali dobiti okomito zakrenute pozicije, a kontakti sjevera i juga svesti se samo na linije pogleda?

Postoje i drugi načini kojima se vizure mogu održati, a da spojevi postanu stvarni.

Projekt Petrinjska 42

RENATA WALDGONI & ANDREJ UCHYTIL

Summary

Vladimir Mattioni: "Trnje: A Method and Its Reflection"

Since the beginning of the Nineteen-Thirties the "rebuilding" of the Trnje area of Zagreb has represented a delicate problem and veritable testing ground for every generation of city planners, being an area reflecting all the changes in the urban planning of Zagreb, from those inspired by CIAM theories to the pragmatism deformed by socio-ideologies. For centuries Trnje was just a village by the river Sava; in the period between the two wars it became the city's periphery. Today it has been partly integrated into the city centre. However, this would-be metropolitan area remains a former periphery, showing traces of all its previous phases - from its earliest days to the present. The urban history of Trnje can be read from its living texture, where houses from different periods still stand side by side. The existing discrepancies are not derived from temporal change alone, but even more from the changing class structure and financial status of its population, as well as the changing concepts, attitudes, ideologies and theories regarding the future physiognomy of Trnje.

The metropolitan status of Trnje thus remains highly questionable because it is abstract rather than concrete, present in intention and individual buildings rather than achievement in any of its districts. In the last fifty years the initial officially backed concept of Trnje as a metropolitan area was strongly enforced long after the idea had been discredited. In the meantime whatever could have happened in Trnje moved "across" the river Sava together with the numerous new housing developments. However, at some point the failure of the Trnje project also arrested the southward development of Zagreb, although official sources blamed this on the railway, traffic problems etc.

Today the idea of "rebuilding" something that was never built in the first place, strikes us as truly bizarre. Perhaps this can best be explained as a case of mass hypnosis quite unique even among the capitals of the former "socialist" bloc.

Projektiranje unutar osnovnog tkiva grada neodjeljivo je od istraživanja mogućnosti i kapaciteta gradske matrice. Takav projekt ujedno je i studija.

Prema Nevenu Šegviću, interpolirati znači graditi "jedno pokraj drugoga", za razliku od "jednog za drugim", "kontekst nasuprot shemi". Unutar "te dvije alternacije prilaza problemu" prihvaćamo rizik onog prvog; odgovornost prema kulturi grada koji postaje metropola ne nudi onaj drugi izbor.

Mislimo da je kontekst (*contexere* - satkati, splesti, misaono dovršiti ulomak; suvislost, povezanost, veza, misao cjelina) u arhitekturi neodvojiv od pojma prostora (ne postoji prostor bez konteksta). Stoga je prijeko potrebno utvrditi hijerarhiju prostornih i kulturoloških činjenica vezanih uz dano mjesto - od nivoa same lokacije, nivoa ulice, nivoa grada, do globalnog nivoa - kako bi se potencirale one relevantne za generiranje grada.

A. Zatečena je praznina na parceli Petrinjske 42. Odsutnost potpuno izgrađenog prostora u ulici (bloku) ne znači nužno nedovršenost gradskog bloka, inferiornost i odsutnost urbaniteta; dapače, praznina potencira samu strukturu bloka razotkrivajući njegovu dualnost tektonsko-stereotektonsko.

Predloženi projekt zatečenu posebnost nastoji podržati. Zgrada je stoga koncipirana poput sagledivog trodimenzionalnog umetka (dilatiranog od zatečene strukture) koji razotkriva kontrast s uobičajenom dvodimenzionalnom slikom uličnog platna. Time se potiče *ekskluzivnost* lokacije kojoj se preodređuje ekskluzivnost ponuđenih sadržaja.

Zatečeno drvo nije dovoljno samo poštediti, treba ga prostorno aktivirati. Stoga se projektirana zgrada i drvo međusobno čak i fizički prožimaju, ali u samom dizajnu kontrast krošnje i geometrija lamela ostvaruju potrebnu intaktnost čitanja kako organskog tako i arhitektonskog (poželjan bi bio efekt Sverre Fehnovog paviljona u Veneciji). Time smo nastojali drvo istaknuti kao simbol (univerzalni ekološki trend).